

Stávat se zvířetem

Pozemská kosmologie

Klimax

Host

**David
Abram**

Stávat se zvířetem

Pozemská kosmologie

Klimax

**Brno
2024**

**David
Abram**

Přeložil Jiří Zemánek

Copyright © 2010 by David Abram
Cover pictures from open sources
Translation © Jiří Zemánek, 2024
Czech edition © Host — vydavatelství, s. r. o., 2024
(elektronické vydání)
ISBN 978-80-275-2025-1 (PDF)
ISBN 978-80-275-2026-8 (ePUB)
ISBN 978-80-275-2027-5 (MobiPocket)

*Pro Hannah a Leandera,
divoké a zářící tvory*

Hlas: zub dechu.

Myšlenka: kost mozku.

Ptačí zpěv: prodloužení

zobáku. Řeč:

paroží myslí.

ROBERT BRINGHURST

Obsah

Poznámka ke čtenáři	11
Úvod	13
Stín	25
Dům	39
Dřevo a kámen	51
Reciprocita	75
Hloubka	103
Mysl	127
Nálada	159
Řeč věcí	191
Rozprava o ptácích	217
Kouzla a triky	239
Proměny podoby	271
Reálno ve své zázračnosti	305
Závěr: V srdci srdce světa	345
Poděkování	365
Poznámka k pramenům	369

Poznámka ke čtenáři

Na následujících stránkách se často objevuje slovo „země“. Mnoho autorů dnes tento termín píše s velkým „Z“, kdykoli se objeví. Takové gesto mi připadá povrchní, protože nás vede k představě, že si této divoké planety vážíme a vzdáváme jí patřičnou úctu jednoduše tím, že její název píšeme s velkým písmenem. V této knize jsem se obecně rozhodl psát tento termín s malým „z“, abych nezapomněl, že země není jen ta obrovská koule jako celek, ale také — a to především — obyčejná půda pod našima nohama, větry vanoucí kolem nás a místní vody, které námi protékají.

Přesto jsem v několika případech považoval za nutné psát slovo Země s velkým písmenem. Tento způsob psaní nenaznačuje ani tak posun ve významu, jako spíše posun v tónu, a objevuje se pouze ve chvílích, kdy je zapotřebí určitý důraz nebo když klidnou hladinu textu rozčeřilo jakési ohromení. Na jednom místě tohoto svazku se dokonce změnilo i jméno samotné a ze Země (Earth) se stala Vzduchozemě (Eairth). Pokud vás tyto variace vyvádějí z míry a nenacházíte za nimi žádnou jasnou logiku, omlouvám se vám; buďte si však jisti, že se řídí pravidly, která jsou autorovi naprosto zřejmá.

Úvod

MEZI TĚLEM A DÝCHAJÍCÍ ZEMÍ

Přiznat si, že jsem zvíře, tvor země. Sladit své zvířecí smysly se smyslovou krajinou: spojit svou kůži s deštěm zkrápěnou hladinou řeky, své uši s burácením hromu a skřehotáním žab a oči se sluncem roztavenou oblohou. Cítit polyrytmický pulz tohoto místa — tohoto obřího, větrem bičovaného tělesa z vody a kamene; této citlivé bytosti, do jejíhož těla jsme vpleteni.

Stávat se zemí. Stávat se zvířetem. A stávat se — touto cestou — plně člověkem.

Tato kniha pojednává o tom, jak se stát dvounohým zvířetem, nedílnou součástí živoucího světa, jehož život v nás kypí a rozvíjí se všude kolem nás. Hledá nový způsob mluvy, který by nás uváděl do našeho spolubytí* se zemí, spíše než aby nás vůči ní zaslepoval; hledá jazyk, který probouzí novou pokoru ve vztahu k ostatním pozemským bytostem, ať už jsou to pavouci, obsidiánová skaliska, nebo smrkové větve ohnuté tíhou napaďaného sněhu; pátrá po stylu řeči, který by naše smysly otevíral smyslovosti ve vši její mnohotvárné podivnosti.

V následujících kapitolách se snažím rozeznat a rovněž praktikovat zvláštní druh myšlení, pečlivou reflexi, která nás

* V originále „interbeing“. Tento pojem zavedl vietnamský buddhistický učitel Thich Nhat Hanh — viz jeho kniha *Interbeing: Čtrnáct pokynů pro zaujatý buddhismus* (Parallax Press, 1987). (Pozn. překl.)

už nevytrhává ze světa přímé zkušenosti, abychom jej reprezentovali, ale čím dál více nás zapojuje do hloubky tohoto světa; takové myšlení, na němž se podílí jak mysl, tak tělo, které je ovlivňováno vlhkým vzduchem i půdou a také kvalitou našeho dechu a intenzitou našeho kontaktu s jinými těly, jež nás obklopují.

Ale slova jsou přece specificky lidským výtvozem, nebo snad ne? Vždyť mluvit nebo myslet slovy nutně znamená stáhnout se z přítomnosti světa do sféry čistě lidského uvažování. Přesně tak naše civilizace přemýšlí. Ale co když smysluplná řeč *není* výhradním vlastnictvím lidí? Co když samotný jazyk, jímž nyní mluvíme, vznikl nejprve v reakci na živý, expresivní svět — jako zajímavá odpověď určená nejen ostatním příslušníkům našeho druhu, ale také onomu enigmatickému kosmu, který *k nám promlouval* nesčetnými jazyky?

Co když se myšlenka nerodí v lidské lebce, nýbrž je to tvořivost vlastní tělu jako celku, která spontánně vzniká z interakce mezi organismem a mnohvrstevnatou krajinou, jíž putujeme? Co když je ta zvláštní křivka myšlení plodem složitého erótu a napětí mezi naším tělem a tělem země?

Je možné pěstovat důstojnou kosmologii tím, že budeme pozorně naslouchat svým setkáním s jinými tvory a s elementárními strukturami a obrysy našeho místa? Dnes jsme už natolik přivyklí kultu odbornosti, že samotná představa, že bychom měli ctít svou bezprostředně prožívanou zkušenost s věcmi a věnovat jim pozornost — hmyzu a dřevěným podlahám, vrakům aut, jablkům poklovaným ptáky a pachům vycházejícím z půdy —, nám připadá zvláštní a jako cesta, jak se dobrat něčeho, co skutečně stojí za poznání, poněkud zavádějící. Podle předpokladů,

kteří civilizace, v níž jsem vyrostl, dlouho zastávala, se nejhlubší podstata věcí skrývá za vnějším zdáním, v dimenzích, které jsou našim smyslům nedostupné. Před tisíci lety byly tyto dimenze vnímány v duchovním smyslu: smyslový svět byl jen padlou, odvozenou realitou, kterou bylo možné chápat jedině s odkazem na nebeské sféry skryté kdesi za hvězdami. A jelikož byly síly sídlící v těchto sférách běžnému vnímání nedostupné, museli je obyčejným lidem zprostředkovávat kněží, kteří se dokázali za nás u těchto nebeských mocností přimlouvat.

Díky množství objevů a pozoruhodných vynálezů v posledních staletích se obecné chápání věcí v naší kultuře změnilo, nicméně základní znevažování smyslové reality přetrvává. Jako starý kolektivní zvyk, kterého je velmi těžké se zbavit, je bezprostředně vnímaný svět nadále vysvětlován odkazem na sféry skryté mimo naši bezprostřední zkušenost. Takovou sférou je například mikroskopická doména axonů, dendritů a neurotransmiterů, jež omývá neuronové synapse — což je dimenze, která je přímému vnímání zcela skryta, která však pravděpodobně dává vzniknout každému aspektu naší zkušenosti. Další takovou dimenzí je nejasná sféra ukrytá v jádrech našich buněk, v níž se nacházejí složitě skládaná vlákna DNA a RNA, jež údajně kódují a možná dokonce přímo „způsobují“ chování živých organismů. Nebo se někdy předpokládá, že nejhlubší zdroj a pravda zjevného světa existují v subatomární oblasti kvarků, mezonů a gluonů (nebo v ještě teoretičtějším světě vibrujících desíteměrných strun); anebo možná v počátečním narušení symetrie při kosmologickém „velkém třesku“, události takřka nepředstavitelně vzdálené v čase a prostoru.

Každá z těchto tajemných dimenzí radikálně přesahuje dosah našich smyslů. Protože s těmito oblastmi nemáme žádnou běžnou zkušenost, musejí nám základní pravdy, jež se v nich nacházejí, zprostředkovávat experti, kteří mají přístup k výkonným

přístrojům a nesmírně drahým technologiím (elektronovým mikroskopům, funkční magnetické rezonanci, radioteleskopům a urychlovačům částic), jež umožňují do těchto dimenzí aspoň letmo nahlédnout. Stejně jako dříve je i v tomto případě smyslový svět — divoký svět, s nímž se přímo setkávají naše živočišné smysly — obecně považován za druhotnou, odvozenou realitu, kterou lze chápat jen s odkazem na primárnější oblast, jež existuje kdesi za scénou.

Nepopírám důležitost těchto jiných měřítek či dimenzí ani hodnotu různých pravd, které v nich lze nalézt. Odmítám jen představu, že tento stínový pozemský svět jeleních stop a mechu je nějak méně významný, méně REÁLNÝ než ony abstraktní dimenze. Pro mou kůži je hmatatelnější, pro mé chrčící je výraznější, a nekonečně drahocenný je srdci, které bije v mé hrudi.

Tato bezprostředně zakoušená krajina, zvučící rytmy cvrků a omývaná přílivem a odlivem, je právě tou oblastí, která je dnes nejvíce pustošena šířícími se důsledky naší lhostejnosti. Mnoho dlouhodobých a špatných návyků nám umožnilo bezcitně zacházet s okolní přírodou — zcela vymýtit lesy, přehradit řeky, těžit, zastavět obrovská území, otrávit nebo prostě zničit velkou část toho, co nás tiše živí. Avšak jen málokterý z našich navykklých sklonů je tak hluboce zakořeněný a zároveň tak neblahý jako tendence vnímat smyslový svět coby podřadný prostor — ať už jako pole hříchu, plné pokušení, které je třeba překonat a opustit, nebo jako hroživou oblast, již je nutné dobýt a podřídit naší vůli, či prostě jako vágně zneklidňující dimenzi, které bychom se měli vyhnout, nahradit ji a vysvětlit a dál se jí nezabývat.

Tělesný život je opravdu těžký. Plně se ztotožnit s živočišností vlastního těla se může zdát bláznivé. Tělo je nedokonalá a křehká entita, náchylná k tisíci a jednomu poškození, k jizvám i pohrdání druhých, podléhající nemocem, úpadku a smr-

ti. A hmotný svět, jež naše tělo obývá, je sotva příjemné místo. Chvějivá krása této biosféry se přímo ježí trny: šlechtnost a hojnost se často jeví jako nepatrné ingredience ve srovnání s převahou predátorských sklonů, náhlých bolestí a mučivých ztrát. Tělesně zapuštění v hlubinách této kakofonické hojnosti forem obvykle nedokážeme ani předvídat, co se skrývá za blízkým balvanem, natož abychom získali dostatečný odstup k prozkoumání a pochopení celkového fungování tohoto světa. Zkrátka ho nemůžeme dostat pod kontrolu. Na jedno ucho jsme přestali slyšet, v druhém nám to řinčí, jako když se rozsypou lžíce. Naše manželka se zamiluje do někoho jiného, zatímco naše malé dítě dostane prudkou horečku, s níž si žádný doktor neví rady. Všude venku jsou tvorové, kteří nás mohou sežrat, a nakonec nás sežerou. Není tedy divu, že kdykoli můžeme, raději se z reality stahujeme, představujeme si, že se nacházíme v teoretických prostorech méně zatížených nejistotou, a vymýšlíme si dimenze, které se dají lépe vypočítat a kontrolovat. Blaženě unikáme do krajín, jež nám zprostředkovávají stroje, a nabídneme se každé technologii, která slibuje, že všední schopnosti našeho těla nějak vylepší. A samozřejmě, čas od času se zapojíme i do tohoto pozemského světa, *pokud ovšem víme, že to není poslední instance*, pokud jsme přesvědčení, že tu nezůstaneme trčet.

Dokonce i mezi ekology a ekologickými aktivisty převládá nevyslovený pocit, že bychom své vědomí raději neměli nechat, aby se příliš přiblížilo našim zvířecím pocitům; že bychom měli své argumenty spíše vyztužit statistikami a své myšlenky podepřít abstrakcemi, abychom nepodlehli zdrcujícímu smutku — bolesti srdce, která se rodí z instinktivní empatie našeho organismu s živou zemí a jejími drtivými ztrátami. Abychom se zkrátka nenechali strhnout a zlomit hrůzou z neúprosného ničení biosféry.

Tímto způsobem se sice chráníme před mučivou zranitelností tělesné existence, ale současně se tím izolujeme od nejhlubších pramenů radosti. Odřezáváme své životy od nezbytné výživy, kterou nám poskytuje kontakt a vzájemná výměna s ostatními formami života — od bytostí s parohy, zahnutými ocasy a jantarovými očima, jejichž úchvatná podivnost uvolňuje naši imaginaci, od bzučení včel a nočního chóru žab a od ranní mlhy, která se jako zástup duchů zvedá z louky. Uzavíráme se před erotickým teplem hlasu violoncella nebo před tancem naklánějících se stavebních jeřábů na modré obloze v centru města; před zbloudilým kolibříkem, který se chvěje v našich dlaních, když ho přenášíme za dveře, a před karmínovým zábleskem, když ptáček z našich dlaní prudce vyletí.

Příliš dlouho jsme se uzavírali před participativním životem svých smyslů, otupěli jsme vůči inteligenci svého svaly obdařeného těla a rozmanitým podobám jeho solidarity s okolním prostředím. Své primární pravdy přebíráme z technologií, které udržují svět na distanc. Takové nástroje mohou být velmi užitečné a prospěšné, pokud se poznatky, které nám poskytují, pečlivě přenášejí zpět do žitého světa a dávají se do služeb více než lidské matrice tělesného setkávání a zkušenosti. Technologie však může být také velmi snadno použita jako způsob, jak se přímému setkání vyhnout, může fungovat jako štít — vyzdobený tajemnými slovy nebo nesrozumitelným žargonem —, který nás chrání před vším, co nás děsí, a jenž nám poskytuje jakési syntetické útočiště, v němž se ukrýváme před znepokojující nejednoznačností reality.

Pouze tím, že od samého počátku přijmeme nejistotu, se můžeme aklimatizovat na ten drtivý zázrak, který nás obklopuje. Přes všechnu svou citlivost a vratkost zůstává toto živočišné tělo hlavním nástrojem veškerého našeho poznání, stejně jako tato vrtošivá země zůstává naším primárním kosmem.

Nemám v úmyslu předložit v této práci žádné definitivní, nebo snad dokonce vyčerpávající prohlášení. Složité a často děsivé problémy, které před námi vyvstávají v tomto okamžiku vývoje země, od nás vyžadují co nejširší škálu reakcí, k nimž musí každý z nás přispět svým specifickým talentem a schopnostmi. Psal jsem tuto knihu — jakýsi spirálovitě se rozvíjející sled experimentálních a improvizovaných výprav do různých oblastí — v naději, že se druzí pokusí mé poznatky porovnat s vlastní zkušeností a mé objevy podle toho zkorigují nebo se vůči nim vymezí.

Tato výprava začne pozvolna a bude svou energii nabírat za pochodu. Prostá setkání z mého vlastního života — nečekaná a náhodná — poskytnou volný strukturální rámec pro každé další zkoumání. První kapitoly se věnují několika běžným aspektům smyslově vnímaného světa, považovaným za samozřejmé — stínům, domům, gravitaci, kamenům, vizuální hloubce —, a snaží se odhalit, jakým způsobem každý z těchto jevů upoutává nejen náš intelekt, ale i naše citící a vnímající tělo. Další kapitoly se zabývají složitějšími silami — jako je mysl, nálada a jazyk —, které různým způsobem ovlivňují a organizují náš prožitek percepčního pole. Závěrečné kapitoly vstupují přímo do přírodní magie samotné percepce, zkoumají záměrnou změnu našich smyslů a divokou proměnu smyslového, zabývají se magií a proměnou podob a také metamorfózou kultury.

Mnohé z představ, které jsme zdědili po předcích (naše pohotové definice a vysvětlení), izolují naši inteligenci od důvěrnosti našeho tělesného setkávání s podivností věcí. Na těchto stránkách budeme pozorně naslouchat samotným věcem a dovolíme vzorům počasí, losům a strmým útesům, aby si ponechali svou vlastní jinakost. Budeme věnovat pozornost jejich

jedinečným projevům, naladíme se na ty aspekty, které dosud byly zastíněny našimi navyklými způsoby myšlení. Dokážeme najít nové způsoby objasnění těchto pozemských jevů, objevit formy artikulace, které věci vysvobodí z jejich pojmových svěracích kazajek a umožní jim protáhnout si údy a začít dýchat?

Už první průzkumné výpravy v této knize nás brzy přivedou k zásadní reflexi některých základních kulturních předpokladů a donutí nás přemýšlet o řadě hlubokých otázek týkajících se našich těl, hmoty a jazyka vědy, ale též o způsobu, jakým naše slova ovlivňují současný život našich živočišných smyslů. Takové diskuse nám v dalších kapitolách umožní volněji tančit a následovat naše zkoumání, kamkoli nás zavede.

Někdo by mohl říct, že tato kniha je o různých podobách samoty. Rozhodl jsem se totiž zaměřit na ty okamžiky dne nebo života, v nichž člověk dočasně unikne náporu společenských sil, na ty příležitosti (často nevyjádřené slovy, a tudíž přehlížené), kdy se bezprostředně dostává do pocívaného vztahu s širším, více než lidským společenstvím bytostí, které obklopuje a udržuje náš lidský mumraj. Pokud však v sobě probudíme vědomí přináležitosti k tomuto širšímu společenství, reálně to ovlivní způsob, jakým spolu my lidé navzájem vycházíme. Má to zásadní vliv na to, jak se utváří skutečná demokracie, jak dýchá naše politické tělo.

Proč je tedy na těchto stránkách věnována tak malá pozornost sociálním nebo politickým oblastem? Protože než bude možné obě tyto sféry nově pochopit, je potřeba nejprve dokončit (nebo aspoň zahájit a rozběhnout) nezbytnou práci obnovy, a právě o takovou obnovu se tato kniha snaží. Obnovená účast v lidském kolektivu, vytváření nových forem lokálního společen-

ství a planetární solidarity spolu s angažovaností ve prospěch spravedlnosti a často frustrující politickou prací — i to jsou nezbytné prvky tohoto procesu, které tvoří důležitou součást mé vlastní praxe. Nejsou však hlavním tématem této knihy.*

- * Slovní spojení „stávat se zvířetem“, které je v názvu této knihy, obsahuje celou řadu možných významů. V této knize hovoří především o tom, jak se stát hlouběji člověkem tím, že uznáme, potvrdíme a rozvineme svou živočišnost. Různým čtenářům se postupně vyjeví jeho další významy. Tento obrat je někdy spojován s dílem francouzského filozofa konce dvacátého století Gillesa Deleuze (1925–1995) a jeho spolupracovníka psychoanalytika Félix Guattariho (1930–1992). Stejně jako mnoho dalších filozofů jsem i já s velkým potěšením čerpal z Deleuzeových nekonečně plodných textů, které přímo překypují neotřelými myšlenkovými cestami. Sdílíme několik cílů, včetně touhy zpochybnit celou řadu nepovšimnutých nepozemských předpokladů, které ovládají velkou část současného myšlení, a z toho plynoucí závazek k určitému druhu radikální imanence — dokonce k „materialismu“ (nebo k tomu, co bych mohl nazvat „realismem hmoty“ (matter-realism) v dramaticky nově pojatém smyslu tohoto pojmu. Moje práce sdílí s jeho dílem také vášnivý odpor vůči všemu, co zbytečně omezuje erotickou kreativitu hmoty.

Nicméně přes podobnost některých cílů se naše strategie zásadně liší. (Na jednom ze svých výletů krajinou se občas s Deleuzem letmo potkám, ale naše improvizované trajektorie jsou jen zřídka, pokud vůbec, souběžné.) Jako fenomenolog jsem příliš zaujat prožívanou zkušeností — pocitovaným setkáním našeho smyslového těla s živou zemí — na to, abych vyhovoval jeho filozofickému vkusu. A Deleuze je zase jako metafyzik příliš oddán vytváření abstraktních pojmů, než aby vyhovoval mně. Tím, že jsem pro název své knihy zvolil větu, která je někdy spojována s Deleuzeovým dílem, vzdávám hold rozvíjející se kreativě jeho díla a zároveň doufám, že se mi podaří ji otevřít pro nové významy a asociace. (Pozn. aut.)

Psaní je podivuhodná činnost. Člověk při ní přechází od chvil výsostného opojení do okamžiků ohromení a zmatení a z nich zase do fáze klidné, soustředěné práce. Zapisování slov je pro lidské zvíře relativně novým druhem činnosti. My dvounožci jsme samozřejmě už dlouho tvorové jazyka, ale verbální jazyk žil nejprve v promluvě utvářené dechem, smál se a zajíkal se na jazyku dlouho předtím, než se uložil na stránku, a ještě o mnoho dřív, než se uspořádal do řádků na zářící obrazovce.

Zatímco lidé vychovaní v gramotné kultuře často mluví o přírodním světě, příslušníci domorodých orálních kultur někdy k tomuto světu přímo hovoří a určitá zvířata, rostliny, a dokonce i tvary krajiny považují za subjekty schopné se vyjadřovat, s nimiž mohou vést rozhovor. Tyto jiné bytosti samozřejmě nemluví lidským jazykem: nevyjadřují se ve *slovech*. Mohou hovořit zpěvem jako mnozí ptáci nebo v rytmu jako cvrčci a mořské vlny. Mohou mluvit jazykem pohybů a gest nebo se vyjadřovat pohybujícím se stínem. Mezi mnoha domorodými národy jsou takové formy výrazové řeči považovány za svým způsobem stejně sdělné jako verbální promluva našeho druhu (kterou lze koneckonců také pokládat za svého druhu vokální gestikulaci, nebo dokonce za určitou podobu zpěvu). Pro tradičně orální národy není jazyk specificky lidským vlastnictvím, ale majetkem živoucí země, na němž se my lidé podílíme.

Orální řeč proudí v poryvech skrze nás — naše ozvučené věty jsou nesený týmž vzduchem, který žije cedry a nadouvá kupovitá oblaka. Pokud jsou naše slova položena na rovný povrch a znehybněna, mají sklon zapomínat, že jsou podporována právě touto větrem ošlehanou zemí; začnou si představovat, že jejich hlavním úkolem je poskytovat *reprezentaci* světa (jako by byla mimo tento svět a ve skutečnosti nebyla jeho *součástí*). Nicméně síla jazyka spočívá především v jeho schopnosti se rozezpívat a navazovat kontakt s jinými bytostmi i s kosmem — je to způsob, jak

překlenout ticho mezi námi a druhým člověkem nebo mezi námi a vyplašeným černým medvědem či srpkem měsíce, který se jako vlající plachta vznáší nad střechou. Ať už se jazyk rozeznívá na jazyku, je vytištěn na stránce knihy, nebo se mihotá na obrazovce počítače, jeho hlavním darem není *re*-prezentovat, tedy znovu představovat svět kolem nás, ale vyzvat nás, abychom vstoupili do vitální *přítomnosti* tohoto světa — i do hluboké a pozorné přítomnosti, kterou pociťujeme mezi sebou navzájem.

Tato dědičná schopnost řeči je nutně základem a oporou všech dalších rolí, které jazyk zastává. Ať už svými slovy popisujeme krajinu, analyzujeme problém, anebo vysvětlujeme, jak funguje nějaký technický přístroj, žádná z těchto rolí by nebyla možná bez oné prvotní schopnosti mluvního projevu, díky níž naše těla rezonují mezi sebou i s ostatními rytmy, které nás obklopují. Totéž dělá podzimní troubení losů a kejhání hus odlétajících ve formaci na zimu na jih. Tato tonální vrstva významu — vrstva spontánního, tělesného vyjadřování, kterou orální kultury neustále rozvíjejí a na niž gramotná kultura až příliš snadno zapomíná — představuje onu dimenzi jazyka, kterou my dvounožci sdílíme s ostatními zvířaty. Sdílíme ji také se šuměním a kvílením větru prohánějícího se v zimě větvemi stromů za oknem mé pracovny. Na jaře pupeny na větvích rozvinou nové listy a vítr díky nim bude v létě mluvit tisíci zelenými jazyky, až rozpoutá chór šustění, šepotu a hlasitého chřestění, který se bude velmi lišit od tlumených, žalostných povzdechů zimy. A všechny ty štěbetající listy budou živit mé myšlenky, až budu příští léto sedět u otevřených dveří, čmárat si a přemýšlet.

Ani tyto stránky nejsou ničím jiným než mluvícími listy — jejich vhledy jsou ovlivněny větrem, jejich vitalita závisí na pravidelně se vracejícím slunečním svitu a na chladné temné vodě prosakující ze země. Vstupte do jejich stínu. A naslouchejte pozorně. Ve hře je něco jiného než lidská mysl.

Stín

(HLUBINNÁ EKOLOGIE I)

Prodíráš se smrkovým mlázím a podlézáš křehké jedlové větve rostoucí nízko při zemi. Postupuješ na jih po sotva znatelné jelení stezce, když tu pěšina vstoupí do hájku šeptajících osik — štíhlých, sluncem potřísněných kmenů, které se naklánějí všemi směry jako elegantní šíje žiraf s hlavami skrytými v listoví. Nohy tě nesou po svahu vzhůru skrze temné jehličnaté houštiny a potom zase dolů a najednou stojíš na východním břehu horského jezera. Pokračuj dál. Pokožka horského jezírka po tvé pravici se mihotá oslnivým slunečním svitem, odrážející se paprsky probodávající vzduch jako les pozvednutých mečů, jejich odlesky se navzájem kříží a tu hlubinu, co zeje mezi tebou a skalnatými svahy vyrůstajícími z protějšího břehu, štěpí na kousky. Takže skoro nevidíš tu majestátní horu, k jejímuž vrcholu ty svahy stoupají, ani stromy, které na těch stráních v hloučcích rostou; tvé oči pouze nejasně tuší cosi zeleného za oponou jásavého světla.

Od skalních stěn zazní výkřik káněte — a pak se znovu rozhostí zářivé ticho. To ticho však není dokonalé; sem tam se nízko nad hladinou jezera ozve slabé, papírové zašustění vážky. Lze také tušit listí pohupující se na hladině, třebaže tvé oči je mezi všemi těmi proměnlivými záblesky rozeznávají jen stěží.

Když se však podíváš doleva, tvé oči se mají čeho zachytit; zde jsou kmeny smrků vyleptané sluncem pronikajícím skrz jehličí; jejich kůra září tak ostře, že přímo cítíš hrubou strupovitou texturu jejího povrchu; tvé oči se procházejí mezi kmeny a převádějí světelné vzorce v hmatové vjemy, které cítíš na své kůži.

Odpolední světlo se podobně jako listí osik pomalu prosycuje zlatem a zlatavý nádech brzy získává i tráva a kameny pod tvýma nohama. Nad vodou tančí komáři a kolem tebe se shlukují včely — zřejmě je přitahuje barva tvé košile, nebo možná pach tvého potu — a ty zatím postupuješ dál mezi mohutnými skalami, rozehrátými slunečním svitem, který po celé odpoledne nasávaly. Pokračuj v cestě. Tento světlem prosycený vzduch je kouzlem, které všechno obklopuje, transem, do něhož nyní celé toto místo upadlo, viskózním stavem mysli, který v tomto medovém okamžiku sdílíš se smrky i včelami.

A pak se něco změní: chladný závan větru, který pocítíš na tváři, tě vtáhne do odlišného vědomí. Letmo se rozhlédneš a zjistíš, že slunce teď sedí jako ledňáček na vysokém hřebeni hory. Všechno je nehybné, jako by svět sám balancoval na ostrí nože; schyluje se k velké proměně. Zvedne se vánek... a zase utichne. Všechno — vážky, jehličí na stromech, kameny a skaliska na břehu —, každá bytost jako by zatajila dech. Zářící oko ledňáčka vše stále pozoruje, ale jeho pohled postupně ztrácí intenzitu. Všechno čeká na poklidnou metamorfózu, která se k tobě přibližuje od protějšího břehu jezera. Pohled slunce dál slábne; už brzy ho dokážeš opětovat, aniž zamhouříš oči. Slunce se pomalu zasouvá za úbočí hory. Poslední vzplanutí, prudký záblesk mezi dvěma stromy, jejichž siluety zahlédneš na svahu — a najednou je slunce pryč.

Je chladněji, to je jisté. Ale nejen to — vzduch má novou texturu, je vlhký. Voda v tomto médiu přímo visí, není vidět, ale její přítomnost cítíš, když ti vzduch ve vlnách omývá tvář. A na těch vlnách se nesou vůně — zprvu jen nejasně lákavé, ale pak natolik příjemné, že jim nelze odolat! Přes rozčeřenou hladinu jezera se šíří temné podzemní pachy a mísí se s aromatickou vlhkostí půdy pod tvýma nohama; na tvé chřípí útočí také pronikavá vůně zeleného jehličí a jakési slabě nakyslé aroma

(čerstvá hromádka trusu nějakého tvora v blízkém lese, z níž se ještě kouří) a k tomu zatuchlý pach hniloby vycházející z padlého kmene i pochmurně se smějící vůně studené vody dorážející na břeh (prosycená výměšky pulců a pstruhů a taninem z utopeného listí); a také spousta dalších pachů, někdy sotva znatelných a jindy zas ostře čpících. A všechny ty vůně jiskří jako víno kdesi ve tvém mozku, který ještě před chvílí usínal kolébán oslnivou září slunečních paprsků, ale teď ho ta plnokrevná pachová magie vyburcovala k životu a naplnila údivem, jako by tvá zvířecí inteligence najednou zvedla kotvy a ocitla se skutečně zde, tělesně přítomna v těchto vlhkostí nasáklých lesích.

To nebeské opojení, kterým ses nechal unášet, ustoupilo až kamsi na okraj tvého vědomí, poslední stopy těch éterických příznaků blednou před robustním dechem temnějších barev a obscénních vůní — těch chthonických mocností, jejichž pronikavá pachová přítomnost je jako ozvěna potu a síly tvých nohou, jež se krok za krokem tlačí proti zemi. Ve společnosti zdusané trávy a žab jsi překročil práh, jehož působnost — přestože ji dnešní doba neuznává — zůstává stejně mocná jako kdykoli v minulosti. Vklouzl jsi do jiné říše, do jiné krajiny mysli.

Vstoupil jsi do země stínů. A ta obrovská a zádušná přítomnost, která se ještě před chvílí skrývala za závojem světla, se nyní v pročištěném vzduchu pomalu vydává k tobě. Je to dýchající tělo samotné hory.

Jednou ze známek naší netečnosti, jedním z nesčetných znamení, že se naše mysl odcizila inteligenci našich vnímajících těl, je, že lidé dnes až příliš často považují stíny za dvourozměrné. Když se někdy za slunečného odpoledne procházím po ulici a všimnu si té temné skvrny proměnlivého tvaru, která

mě doprovází na každém kroku, roztažená po asfaltu v pravém úhlu k mému vztyčenému já, s různými výčnělky, jež se protahují a zase zkracují podle toho, jak mávám rukama a nohama, bez váhání tu horizontální placku prohlásím za svůj stín. Jako by stín byl jen takhle plochá věc, ten rozkomíhaný livanec, ten dvourozměrný tvor, kterého bychom mohli třeba i odlepit od ulice a pověsit na nejbližší drát telefonního vedení.

Jinými slovy, svůj stín ztotožňujeme s viditelným tvarem, který se promítá na dlažbu ulice nebo na obílenou zeď. Protože to, co tam vidíme, je bytost bez hloubky, přirozeně dospějeme k závěru, že stíny jsou v podstatě ploché. A pokud se nás nějaké zvědavé dítě zeptá, jak stíny žijí, pravděpodobně odpovíme, že žijí jen ve dvou rozměrech.

Avšak předpokládejme, že téhož odpoledne se na téže ulici ocitne čmelák a vydá se na cestu od trsu jetelových květů na jedné straně silnice k jinému trsu květů v zarostlém plevelném porostu na druhé straně a že při tom náhodou proletí prostorem mezi mnou a tím plochým tvarem, který mé tělo vrhá na chodník. Sluncem zalitý čmelák si to ke mně bzučí jako nevyzpytatelná, opilá kometa na pozadí asfaltového nebe a pak ve vzduchu překročí tu neviditelnou hranici: jeho záře okamžitě pohasne, už se od něj neodráží slunce — vstoupil do přesně vymezené zóny temnoty rozkládající se v prostoru mezi mým neprůsvitným tělem a tou humanoidní siluetou rozloženou na zemi — a teprve o chvíli později vyrazí na opačné straně této zóny a vnoří se zpět do denní záře.

Ačkoli čmelák svištěl několik stop nad povrchem ulice, přešel do mého *skutečného* stínu a zase z něj vypadl. Jeho viditelná trajektorie — nejprve zářící, pak potemnělá a potom zase zářící — ukazuje, že můj skutečný stín představuje cosi mnohem hlubšího a záhadnějšího než jen plochou siluetu na vyasfaltovaném zemském povrchu. Ta silueta je jen vnější povrch mého

stínu. Skutečný stín nespočívá primárně na zemi; je to objemná bytost vyznačující se hustotou a hloubkou, z velké části neviditelná jsoucnost prodlévající ve vzduchu *mezi* mým tělem a tělem země. Ten temný tvar na asfaltu se mě dotýká pouze u nohou a v tomto smyslu je ode mne do značné míry oddělený, dokonce je na mně nezávislý — je to jakýsi můj dvojník. Ona mezera rozkládající se mezi mnou a tím plochým pásem mě čas od času vybidne, abych přijal pozvání k tanci: oba se při něm vzpínáme a zase krčíme v improvizovaném pas de deux, kde není nikdy zcela jasné, kdo vede a kdo následuje. Nyní si však uvědomuji, že ten tvar plížící se po dlažbě je pouze nejzazším okrajem objemného tělesa stínu, té stínové hloubky, která sahá z dlažby až k mým kolenům, trupu a hlavě — stínu, jenž se mě dotýká nejen u nohou, ale na všech místech mé postavy.

Tento živoucí stín se rodí znovu a znovu za každého úsvitu, anebo je to spíše kousek noci, který zůstává, když šero prchá před nápořem vycházejícího slunce. Při návštěvě u přítele na předměstí velkého města stojím za svítání na trávníku před domem, trpělivý a nehybný jako stromy na druhé straně silnice. Stojím zády k východu a vidím, že jak noc odchází, nechává za sebou útlý zbytek sebe samé, odštěpek tmy sahající od mého těla směrem k západnímu obzoru — kousek noci, který se pomalu odděluje od mateřské temnoty a postupně se sbírá k místu, kde stojím. To reziduum noci se v průběhu jitra stahuje čím dál blíže ke mně — jeho viditelný okraj na zemi se pomalu konkretizuje, údy se rozšiřují —, až nakonec podle jeho proporcí poznám, že je to jednoznačně ozvěna mne samého. Napodobujeme navzájem své pohyby napříč stínovou říší, která se rozprostírá mezi námi. Všude kolem vidím další odštěpky noci, které se stahují k jiným stojícím tělům — ke stromům a telegrafním sloupům, k domům a hydrantům a také k veverce, která se na okamžik zastavila na trávníku, jako by se nad něčím zamyslela. Dál stojím,

zatímco kolem projíždějí auta a hrají si děti. Hejno špačků se usadí na telefonním drátě, hvízdá a chřestí, pak se přesune dál. K poledni si všimnu, že můj stín jako by pronikal do mého těla; v poledne už ho póry mé kůže zcela vstřebaly a až na kousek stínu na mém severním boku úplně zmizel. Okřídlený hmyz, když kolem bzučí nebo poletuje, neztrácí v prozářeném vzduchu nic ze svého slunečního lesku. Stín, moje soukromá noc, se ve mně složil a stal se ode mne neodlišitelným.

Vnímáme to? Cítíme se v pravé poledne, když do nás vstoupí temnota, nějak jinak? Pociťujeme tíhu svého vlastního stínu, tlak jeho tajemného vědění ve svém těle a lebce? Není to snad samotný stín, který v poledne hledí skrze naše oči na okolní svět? Není divu, že mnohé tradiční národy se v tomto čase odvádají siestě a na hodinu nebo dvě si jdou zdřímnout, aby svým tkáním a orgánům umožnily přijmout návštěvu noci, aby dovolily svým buňkám nebo duším v sobě poslechnout si, co jim má co říct temnota, která v jejich těle našla dočasné útočiště. Ale já tomu nutkání nepodlehnu — ne teď, protože čekám, až se úlomky noci začnou znovu pomalu vykrádat ze stromů i ze sousedova rozebraného motocyklu, který stojí opodál na zemi koly vzhůru. Čekám, až ucítím to tiché uvolnění, až můj stín vyklouzne z vězení mé kůže a pozvolna prsty pronikne do odpoledního vzduchu.

Ó, už je to tady! Jedna tvář se zdá být chladnější. Pohlédnu k zemi. Na těžce straně, na níž mi stín chladí tvář, mé tělo nyní poskytuje stín snad osmi nebo deseti stéblům trávy a také broučkovi, který se pohupuje na vrcholku jednoho z těch stébel — ve vánku komíhá tykadly, vychutnává si to mikroklima. Za okamžik vstoupí do stínu čtyři další stébla a potom ještě několik.

Slunce už si mě tak důkladně neprohlíží, jeho upřeného pohledu řinoucího se z oblohy jsem nyní ušetřen. Moje levá ruka se natáhne a poškrábe kůži nad kolenem. Temný odraz na zemi —

budu mu říkat stínodraz — tu změnu ani nezaznamená, neboť se odehraje zcela v mezích mého skutečného stínu. Stínodraz se pomalu, takřka neznatelně protahuje po zemi, zatímco se ta trojúhelníková stinná zóna vycházející z mého těla prohlubuje a prodlužuje, aniž kdy poruší dokonalé pythagorejské proporce, nepostřehnutelně se vysouvá k východnímu obzoru.

Vejdu do domu, abych si připravil něco k jídlu — nakrájím zralé rajče, proložím je plátky čerstvé mozzarely, vršek pokapnu olivovým olejem a posypu mletou paprikou, která se na to všechno snáší jako temně rudý sníh. Chutě se vzájemně prolínají, pronikají a mísí. Potom zapíšu výsledky svého ranního experimentu. O několik hodin později zase vyjdu ven, abych zkontroloval svůj stínodraz: teď je to protáhlý obr, ostře ohraničený jako meč ležící na břiše ve zlatavém světle. Jak slunce klesá k západu, obr se čím dál víc prodlužuje, jeho ramena se zužují a hlava šplhá po zdi vzdáleného domu. A pak přijde soumrak, čas ptáků: všichni okřídlení začnou zpívat a brebentit, zatímco obr pomalu bledne a ztrácí obrysy, předává svoji stinnou moc soumraku a nadcházející noci.

Je to snad tak, že se můj stín rozpustil a rozptýlil? Nebo je stále přítomný, jenže skrytě, pohlcený všeobjímajícím stínem večera? A není snad večer sám o sobě jen rouchem utkaným ze všech našich různých stínů, z těch oddělených temnot, které během dne krácejí samy za sebe, ale jakmile se slunce schová za kopce, spojí se do jedné společné masy? Není tedy náš individuální stín vlastně náš soukromý útržek noci, který se z černého pláště odtrhne vždy ráno, když se vypotácíme z domu, abychom přivítali den?

Pro tuto chvíli můžeme říct následující: stín, ta elegantní záhada, je stále s námi. Ať už je půlnoc, nebo právě poledne, ať už spočívá klidně uzavřen v naší kůži, anebo nás cele obklopuje, stín je nevyhnutelným důsledkem naší tělesnosti — narušením

nadvlády slunce, znepokojivou silou, kterou máme společnou s balvany, s bouřkovými mračny i s trupy havarovaných letadel. Existuje několik členů našeho tělesného společenství, kteří se bez temného doprovodu stínu obejdou — například různé větry nebo do okenního rámu právě vsazená skleněná tabule. Ale pro většinu z nás pozemských bytostí je stín součástí našeho ustrojení. Naše nejjasnější myšlenky jsou ty, které to vědí — které nezapomínají, že k jejich zrodu přispělo nejen světlo, ale i stín, nejen oheň, ale i spánek.

Šplouch! Hladinu jezírka pročísne pstruží tlama, chňapne po mouše a ponoří se zpátky do zelených hlubin. Z místa, kde se střetly dva světy, se šíří vlnky, které pohupují vodoměrkami a několika plovoucími listy. Přistoupíš blíže ke břehu, snažíš se očima proniknout skrze šero a pod hladinou zahlédnout nějakou rybu. Pod nohama ti praskne větvička a následuje slabé dunění kopyt vytrácející se kamsi do jehličím vystlané dálky. Je to vibrace, kterou spíše cítíš ve svém těle, než slyšíš ušima. Kráčíš opatrněji, díváš se pod nohy, aby ses vyhnul obnaženým kořenům a roztroušeným kamenům s ostrými hranami, po jejichž flekatých tvářích se rozlézají pointilisticky černé a vrásčité oranžové lišejníky. Hrdlem ti klouže chladný vzduch říznutý dechem vodních tvorů; do mozku ti proniká vůně bobrem ohlovaného stromku. Hladinu prorazí další pstruh, vodoměrky se kolébají na vlnách sem a tam.

Ještě před chvílí na tento svět upřeně hledělo slunce, jeho teplo se setkávalo s vnitřním plamenem trav a niterným žářem skal, jeho paprsky se odrážely od útesů a proměnlivého zrcadla jezera. Všechno se zde vztahovalo k tomu bílému ohni, a když jsi kráčel v jeho oslnivé záři, tvé myšlenky povznášelo to krá-

lovské pozvání řinoucí se z oblohy. Ale nyní se tento nebeský imperativ stáhl za úbočí hory a pozornost každé věci jako by se plně koncentrovala na život, který ji obklopuje: pavouk studuje vánek, který mu vzdouvá síť, a připravuje se na další prudký závan; kameny se tisknou k zemi; vítr olizuje vodu, když klouže po jezeře, proniká pod kořeny stromů a vstupuje do strakatých vrásek na jejich kmenech, zatímco jehličí ten neviditelný vzdušný příval pročešává. Oči vdechují barvy a tvé tělo reaguje na pigmenty lišejníků, hub a útesů svými vlastními rudými barvami, odstínem tvé kůže i propocené košile a temnými podtóny tvých splených vlasů. Existuje zde totiž důvěrnost, která zahrnuje i vás. Je to společenství, jehož si skutečně všimneš, až když obrátíš oči k obloze; dvě kachny plující vysoko nad tvou hlavou k jihu, jejichž peří se třpytí zlatým světlem, jsou zjevně z jiného světa. Letí plně vystaveny pohledu slunce. Tehdy si uvědomíš, že druhná blízkost tohoto stínového světa nesáhá nekonečně vysoko. Je to ohraničená sféra, zóna, která končí v určité výši nad tvou hlavou, tam, kde se sluneční světlo přelévá přes horský hřeben a prozařuje vzduch svým světlem.

My tady dole však prodléváme v jiném prostředí: v chladu a průzračnosti stínu. Je zřejmé, že všechny bytosti v této ohraničené říši se navzájem ovlivňují. To, jak barvy, zvuky a chutě vstupují do tvé přítomnosti, jak všechny tyto nepopíratelné entity rozmlouvají s tvým tělem — například vyprávějí tvým údům o vodou nasáklých větvích, jež sní na dně jezera —, to všechno je dar, který nám přináší ochranný stín hory. Právě tato mohutná přítomnost, tato mnohorozměrná hora, jež se zvedá zalesněnými svahy a skalnatými úbočími z protějšího břehu jezera, poškrábaná ledovci a ošlehaná větry, obtížená ledem, který se ve vyšších polohách nacípal do každé škvíry, a plná příběhů, jež ve vrstvách pokrývají každý sesuv a každý sráz — právě tato *hora* propůjčuje svou přátelskou moc všemu, co toto místo

utváří. Ať už si jejího aktivního vlivu všimneš, nebo ne, je to ona, kdo určuje náladu okamžiku, v němž právě stojíš.

Vstoupit do stínu hory znamená vstoupit přímo pod její vliv, nechat ji, aby uvolnila tvé smysly, zatímco se rytmus tvého dechu přizpůsobuje *jejímu* dechu, stylu jejího počasí. Vstoupit do stínu hory znamená stát se, třeba jen pro tuto chvíli, součástí jejího života. Stejně jako stíny nejsou ploché tvary promítané na zem (ale spíše hutné a objemné prostory), nejsou to ani měřitelné veličiny, pouhé důsledky slunečního světla a jeho přerušení. Stíny jsou kvalitativní atributy těl, která je vylučují. Jsou to sféry závislé na čase, jež mění své obrysy v závislosti na denní době a ročním období, chvilkové životní zóny, kdy hora, balvan nebo tělo poklidně svým stínem zahálí pár dalších těl a zahrne je pod svou nadvládu. Stín je ohraničený prostor a čas, v němž se může hora svobodně ze sebe rozšířit, dát se pocítit v celé své nepřikrášlené upřímnosti a vtáhnout do společného sousedství shluk dalších entit a prvků — do zóny aliancí a vzájemností, umožněných poklidným úkrytem jejího stínu. Moc stínu se podobá jednání laskavého panovníka, který odloží pozlacený šat, jež denně ukazuje světu na odiv, oblékne si obyčejné šaty a vyklouzne zadním vchodem z paláce, aby se procházel po okolí jako své vlastní upřímné, prosté „já“. Navzdory prostému odění poddaní vycítí jeho charisma, přitahují je jeho královské způsoby, a tak mezi nimi vznikne, třeba jen na pár hodin, jakási nová sounáležitost. Ocitnout se ve stínu hory znamená náhle se ocitnout v jejím soukromém životě, pocítit, jak silně a mnohostranně ovlivňuje lokální svět, který leží pod ní, vstoupit do gravitační síly její inteligence, do moudrosti, jež už se nerozplývá v oslňující záři slunce.

Stíny pozdního odpoledne se však velmi liší od stínů časného jitra: nálada, modus vědomí i předávané vlastnosti jsou úplně jiné. Teď například utichá vánek a nad hladinou jezera se

tvoří efemérní opar: proužky páry se tam vznášejí jako duchové. Ticho je hlubší, plnější; tu a tam se ozve slabé šplouchnutí, ale už tu nedrncí křídla vážky ani se neozývají brebentivé hlasy veverek. Kmeny a skály jsou čím dál temnější, jehličí ztrácí svoji zřetelnost. Stín hory, ta životem vibrující zóna, ustupuje mocnosti, která je ještě větší, temnější a hlubší. Ty nesčetné toky a vazby mezi hmyzem a travinami, mezi půdou a kamenem, mezi dravým ptákem, vodou a skaliskem jako by se rozplývaly; vzájemnost a vyjednávání mezi sousedy postupně utichají. Jistě, stále ještě dochází ke střetnutím a výměnám, ale teď už to není ta pevně utkaná síť. Setkání působí spíše chaoticky, náhodně, obyvatelé tohoto místa pod horou už si nepovídají tak důvěrně. Neboť stín hory se otevírá směrem ven a ztrácí své hranice. Když slunce, už dlouho skryté, stáhne z oblohy i své poslední rozptýlené světlo, horu pohltí přicházející noc, její stín je nyní zahalen temnějším stínem země.

Noc je jméno, které dáváme stínu země. Je to stín, jenž požírá všechny ostatní stíny. Široká planeta se pomalu převaluje mezi našimi zvířecími těly a sluncem; obrysy se rozostří, tvary a barvy znejistí, okolní svět ztratí svou drsnou reálnost, zatímco nad stromy se začíná — zprvu jemně a vábivě — odhalovat nová hlubina. V houstnoucí modři oblohy se objeví několik světelných skvrn jako ohně v údolí hluboko pod námi. A to údolí se změní v kaňon, potom v hlubokou rokli a nakonec v bezednou propast — její nezměrné prostory jsou prozářeny tisíci nebo miliony mihotajících se hvězd.

A podobně jako nám stín hory, když do něj vstoupíme, otevře její zádumčivou inteligenci, vyvede nás mamutí stín planety, poté co nás pohltí, z našeho já a vynese nás do vědomí samotné Země. Otevře nám pohled na bytosti, které během dne ve sluncem prosycené atmosféře nespatříme, ale přesto jsou součástí širého prostoru, jež naše Země obývá — sourozeneckým

planetám, s nimiž Země sdílí sluneční dům, a nesčitelným dalším domovům; některé jsou relativně blízko, ale většina beznadějně daleko, nicméně spolu s námi utvářejí místní sousedství nekonečna. Anebo bychom možná měli o těchto trpytivých světlech mluvit jako o tělech, jako o osamělých, a přece kvetoucích životech, které si přes nekonečnou hlubinu posílají své elektromagnetické impulzy a současně kolem sebe ohýbají látku časoprostoru.

Nebo se snad naše vlastní těla scvrkla do velikosti zrníček prachu a ty hvězdy nejsou nic jiného než čerstvé kapky rosy na pavučinách, jež spřádají nebeští pavouci?

Z nekonečné nesmírnosti, které jsou naše oči vystaveny, se nám točí hlava, jsme opilí z toho, jak naše mysl neví kudy kam a naše pohotová logika exploduje v množství jisker, které se rozletí oceánem noci. Takové extatické stavy nesneseme příliš dlouho; naše myšlenkové návyky nás volají zpět do bezpečnějších přístavů. Možná kdybychom byli ptáci a širý prostor byl naším živlem, ta nesmírnost by nás tolik nezaskočila. Anebo kdybychom byli nějaký jiný savec — třeba liška, s nosem naladěným na pachy vznášející se ve stužkách těsně nad povrchem země —, té svůdné prázdnoty nad hlavou bychom si sotva všimli a noc by nám skýtala jen samé výhody. Ale protože balancujeme jen na dvou nohách a naše hlavy jsou upřeny k obloze, nemůžeme se té ohromující hádance, kterou pro nás představují hvězdy, vyhnout. Po chvíli udiveného zírání nás začne bolet šíje a naše kolena se začnou podlamovat; naše těla si chtějí lehnout a přitisknout se k zemi. Vzdáváme se gravitaci a stáváme se doplněk samotné země. Jen tím, že se zřekneme vzprímeného postoje — opustíme svou vztyčenou individualitu, opřeme se zády o zemi a necháme svůj pohled, aby se stal pohledem samotné Země —, můžeme dát nějaký smysl těm nekonečným hlubinám, v nichž Země prodlévá.

Ty hlubiny totiž nejsou *naším* bydlštěm: jsou bydlštěm Země. A tak se pro nás noční obloha stává trvalou útěchou a bezpečným lůnem teprve tehdy, když své údy znovu uvolníme a usadíme se zpátky v těle Země. Takové je tedy kouzlo, které na naše tělo vrhá stín této planety. Dříve nebo později si lehneme. A naše oči se zavřou. Své individuální životy vracíme do širšího života samotné země. A spíme.

Spíme, odevzdáváme se gravitaci a umožňujeme Zemi — našemu širšímu Tělu —, aby překalibrovala naše neurony, aby zpracovala vše, s čím jsme se setkali v bdělých hodinách (všechno to napětí i hrůzu našich osobních dnů), a v podobě snů to vmísila do spící hmoty našich svalů. Odevzdáváme se vlivu dýchající země. Mohli bychom říct, že spánek je zvyk, který se rodí v našich tělech, když země vstoupí do prostoru mezi tělem a sluncem. Spánek je stín země, který padá přes naše vědomí. Ano. Pro lidské zvíře je spánek stínem země, který prostupuje naši kůži, šíří se našimi končetinami a rozpouští naši individuální vůli do tisíce a jednoho já, jež ji tvoří — do buněk, tkání a orgánů, které nyní dostávají pokyny od gravitace a větru —, zatímco zbytky slunečního světla, zachycené v dlouhé spleti nervů, putují plovoucí krajinou našich pozemských těl, tak jako se jeleni procházejí po lesnatých údolích.